

УДК 94:655.418(477) «193»

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2019-45-40-49>

Молоткіна Валентина,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії та культури
України
molotkina@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-6092-5927>
Researcher ID: X-1999-2018
Державний вищий навчальний
заклад «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав-Хмельницький,
Київська обл., Україна, 08401

Molotkina Valentyna,
Doctor of History, professor, dean of the
Department of History and Culture of Ukraine
molotkina@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-6092-5927>
Researcher ID: X-1999-2018
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University,
30, Sukhomlynsky Str.,
Pereiaslav-Khmelnytskyi,
Kyiv region,
Ukraine, 08401

ВИДАВНИЦТВО ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В 1930-і РР.

У даній статті автор ставить за мету на основі об'єктивного і комплексного підходу показати особливості організаційного становлення та функціонування видавництва дитячої літератури в контексті соціальних змін і політичного розвитку радянської України в 30-і рр. ХХ ст.

У ході вивчення проблеми застосовувалися як загальнонаукові, міждисциплінарні, загальноісторичні, так і спеціальні методи наукового дослідження. Зокрема, за допомогою критико-конструктивного методу був здійснений аналіз сучасних інтерпретацій взаємовпливу видавничої продукції та політичної реальності. Для обліку кількісних показників по виробництву і збуту видавничої продукції в її кількісному і якісному вимірі, тематичному аспекті використано статистичний метод. Важливу роль відіграє ретроспективний метод, який дає змогу відійти від сьогодення і поступово звернутися до історичного минулого, виділяючи при цьому найхарактерніші риси і тенденції, а також і закономірності розвитку видавництва.

Встановлено, що у 1933 р. на базі дитячого сектору видавництва «Молодий більшовик» було засноване Дитяче видавництво (Дитвидав) з підпорядкуванням ДВОУ. З березня 1934 р. функціонувало як самостійне державне видавництво дитячої і юнацької літератури. Згідно з рішенням ЦК в кінці 1936 р. видавництво дитячої літератури перевели з Харкова до Києва. «Дитвидав» друкував художню і науково-популярну книгу, що виховувала б дітей в комуністичному дусі, а саме: книжки на теми виховання, про діяльність піонерської та комсомольської організації, проблеми школи, учня і вчителя, як вихователя молодого покоління в комуністичному дусі.

Після перевірки складу співробітників видавництва дитячої літератури «комісією по чистці» ЦК КП(б)У та Об'єднаною таємною частиною видавництв НКО УСРР у 1937 р. керівництво видавництва було звинувачене у зв'язках з контрреволюціонерами, «приступно-ліберальному» ставленні до підбору кадрів, залученні до роботи у видавництві контрреволюційної групи авторів. За такі порушення директора видавництва було звільнено з роботи та виключено з партії. Також було прийнято рішення про негайне укріплення апарату комуністами та заміну частини працюючих. У подальшому на видавців і авторів за найменші, справжні або уявні, відхилення від

настанов чекали не лише звільнення з роботи та виключення з партії, а й ув'язнення або заслання, а можливо й розстріли.

Ключові слова: видавництво, видавнича справа, ідеологічний контроль, кадрове забезпечення, кадровий склад, книга, література, цензура.

PUBLISHING OF CHILDREN'S LITERATURE IN THE CONTEXT OF THE POLITICAL DEVELOPMENT OF UKRAINE IN 1930s

This article deals with the analysis of the organizational formation and functioning of children's literature publishing in the context of social changes and political development of the soviet Ukraine in the 30s of the 20th century. This analysis is based on complex approach in order to show and objective view of this issue.

The author used general academic, interdisciplinary, common historical perspective and specific scientific methods in the process of the research of this problem. In particular, the author applied the critical-constructive methods for the analysis of modern interpretations of mutual impact which published material and political reality had on each other. The author used the statistic method for production rate accounting and publishing marketing recording. The retrospective method plays very important role here as it gives an opportunity to look back at the past and highlight the most specific features, tendencies and patterns of publishing development.

It is proved that in 1933, they founded Children's publishing house 'Думвидав' (contraction of two Ukrainian words – 'думяче' ('dytiache'), which means 'children's', and 'видавництво' ('vydavnytstvo') – 'publishing house') on the basis of children's sector of 'Молодий більшовик' ('Young Bolshevik') publishing house. 'Думвидав' submitted to ДВОУ (State Publishing Union of Ukraine). Since March 1934, 'Думвидав' had been an autonomous state publishing house that released children's and juvenile literature. In 1936, following the decision of the Central Committee, the children's publishing house moved from Kharkiv to Kiev. 'Думвидав' released fiction and science fiction which would educate children in the spirit of the communism: educational books, books about organizations of Pioneers and Komsomols (communist youth organization) and their activity), problems of school, pupils and teachers as educators of the communist spirit.

In 1937, after the staff inspection at the children's publishing house held by the so-called 'cleaning commission' of the Central Committee of Communist Bolshevik Party of Ukraine and United secret part of the publishing houses of Education Public Commissariat of Ukrainian Socialistic Soviet republic, the administration of the publishing house was charged with the relation with the counterrevolutionaries, 'criminally liberal' recruitment, hiring counterrevolutionary groups of authors. Due to all these accusations, the publishing house director was fired and excluded from the party. In addition, it was decided that the publishing house apparatus should be reinforced by communists and part of the workers should be replaced. Henceforth, publishers and authors could be not just fired and excluded from the party but even incarcerated, expelled or executed by firing squad for the slightest real or imaginary violations.

Key words: publishing house, publishing business, ideological control, staffing, staff, book, literature, censorship.

У наш час українська історична наука характеризується активізацією та розширенням дослідницької проблематики. Не зменшується й інтерес вчених до розмаїття проблем найбільш складних та суперечливих періодів вітчизняної історії. Зокрема, у відповідь на соціальні, ідеологічні, культурні трансформації, що відбулись у світі та Україні, природним є інтерес до видавничої діяльності 1930-х рр. Як відомо, вона була одним із стратегічних напрямів у вирішенні ключових завдань у радянській Україні, а саме – взяти під контроль національно-культурне життя та стимулювати читацький інтерес з метою посилення впливу комуністичної ідеології на свідомість громадян.

Становлення та функціонування видавництв в цей період залишається малодослідженою проблемою, вивчення якої має важливе науково-пізнавальне та практичне значення. Адже їхня діяльність вирізняється неабияким досвідом роботи в культурно-освітньому й духовному житті українського суспільства 1930-х рр. Крім того, дані з історії заснування та розвитку державних видавництв України можуть бути використані державними видавництвами України для відтворення власної історії, яку вони не завжди добре знають.

Не зважаючи на те, що дослідження радянського періоду перебували в полоні ідеологічних впливів і стереотипів комуністичної системи, певний науковий інтерес з огляду на фактологічний матеріал становлять роботи О. Молодчикова [13], в яких автор, визначивши особливості розвитку української радянської книговидавничої справи, знайомить з діяльністю провідних видавництв радянської України, з їх книжковою продукцією, приділяючи особливу увагу випуску літератури громадсько-політичного спрямування. Аналіз видавничої справи в УРСР у 1920-1930-х рр. міститься й у фундаментальній праці за редакцією П. Попова «Книга і друкарство на Україні» [12]. Звісно, цим працям властивий суб'єктивний класовий підхід до розгляду проблем видавничої справи, що цілком відповідало існуючим стереотипам часу їх опублікування.

Ученими сучасного історіографічного етапу зроблено помітний внесок не лише в розвінчання стереотипів минулого, а й на оновленій теоретико-методологічній базі осмислено соціальні зміни і політичні процеси 1930-х рр., які торкалися видавничої справи. Зокрема, О. Федотова провела аналіз видань, що знаходились у спецфонді Книжкової палати України, за тематичною та мовною ознаками, авторською належністю [20]. Але проблема організаційного становлення, функціонування та кадрового забезпечення видавництва дитячої літератури в радянській Україні 1930-х рр. ще не дістала належної уваги дослідників.

В даній статті автор ставить за мету на основі об'єктивного і комплексного підходу показати особливості організаційного становлення та функціонування видавництва дитячої літератури в контексті соціальних змін і політичного розвитку УРСР в 30-і рр. ХХ ст.

1930 р. в УСРР здійснено перебудову книговидавничої мережі. В основу реорганізації був покладений принцип типізації за характером та соціальним призначенням видавничої продукції зі збереженням єдиного керівного центру. Всі провідні видавництва УСРР увійшли до загальнодержавної видавничої системи – Державного видавничого об'єднання УСРР (ДВОУ). Зокрема, до складу ДВОУ входило видавництво «Молодий більшовик», яке займалось виданням літератури для дітей. Це видавництво, окрім дитячої літератури, також видавало юнацьку та комсомольську літературу [12, с.243]. У листопаді 1933 р. на базі дитячого сектору видавництва «Молодий більшовик» було створено Дитяче видавництво (Дитвидав) [11, с.450].

Та, після того як партійне керівництво прийшло до висновку, що «існування системи ДВОУ не виправдовує себе, а є перегородою між видавництвами і наркоматами, і по суті уявляє з себе найгірший приклад функціональної системи управління»; що ДВОУ фактично не тільки «не допомагало видавництвам працювати, а навпаки заважало їм» (це підтверджував той факт, що ті видавництва, які виділилися з системи ДВОУ, працювали «цілком нормально», книжки видавали своєчасно, покращили якість продукції і давали прибутки) [5], постановою Оргбюро ЦК КП(б)У від 9.03.1934 р. та постановою РНК УРСР від 21.03.1934 р. ДВОУ було ліквідовано, а замість нього організовано окремі типізовані видавництва [15].

У 1934 р. ЦК КП(б)У констатував, що «організація спеціального дитячого видавництва позначилась на збільшенні видань дитячої літератури та поліпшенні її якості» (за час його роботи з 1.12.1933 р. випущено 41 назву) [16, арк.49].

В основному «Дитвидав» друкував книжки на теми виховання, про діяльність піонерської та комсомольської організацій, проблеми школи, учня і вчителя, як

вихователя молодого покоління в комуністичному дусі [17, арк.42, 44]. Щодо казки, то на таку форму дитячої літератури накладалося суворе «табу». Педагоги радянської школи дійшли висновку, що властивості жанру казки (перекручування дійсності, відрив від часу й простору, ігнорування причинного зв'язку) заважають процесу виховання матеріалістичного світогляду в підростаючого покоління. Жорсткій критиці були піддані стилі художньої літератури – сентименталізм та романтизм. Заперечувався антропоморфізм у творах для молодшого віку, як загроза «дуалістичного тлумачення світу». До форм дитячої художньої літератури висувалися такі вимоги: літературно-художній виклад; струнка композиція; бадьоро-емоційний тон; проста образна та багата мова [20, с.143].

І, хоча, «Дитвидав» тематичний план на 1934 р. й збудував так, щоб «дати дітям художню і науково-популярну книгу, що виховувала б дітей в комуністичному дусі, виховувала б інтернаціональну свідомість і солідарність». Загальна кількість складала 215 назв, з яких на переддошкільний вік припадало 13 назв, на дошкільний – 31 назва, молодший шкільний вік – 52 назви. На літературу для дітей середнього та старшого шкільного віку припадало 118 назв. В цю ж кількість входила 21 назва перекладних творів класиків та 38 назв сучасної літератури [17, арк.42, 44]. Та, як зазначалось у пояснювальній записці до тематичного плану «Дитвидаву» на 1934 р., «націоналістичні настанови колишнього керівництва НКО та націоналістична практика колишнього керівництва «Молодого більшовика» знайшла свій вираз, перш за все, в залученні до роботи у видавництві контрреволюційної групи автури – Хвильовий, Яловий, Пилипенко, Антонович-Давидович, що в свою чергу призвело до засмічення дитячої літератури націоналістичними настановами, як в тематиці, так і в оформленні книжок» [17, арк.42].

За 1935 р. «Дитвидавом» було видало 191 назву обсягом 1231,17 друк. арк., накладом 2927,6 примірників та 18670,4 відбитків [7]. За 2,5 роки свого існування українське видавництво дитячої літератури ЦК ЛКСМУ видало 470 назв книг, з них більше 120 оригінальних, перекладені книги російської дитячої літератури на українську мову, видана серія класиків [9, арк.36].

Згідно з рішенням ЦК від 9.03.1936 р. в кінці 1936 р. видавництво дитячої літератури, «з метою наближення до керівництва і центральних організацій» перевели з Харкова до Києва [9, арк.52].

З активізацією антирелігійної роботи посилюється випуск масової атеїстичної літератури. Зокрема, «Дитвидав» у 1937 р. передбачав видати такі, «спрямовані до антирелігійного виховання дітей» книжки, як: збірники антирелігійних творів українських класиків (Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки); твори класиків науки, «що виховують атеїстичний світогляд (Ч. Дарвін «Навколо світу на кораблі «Бігль»); кращі твори світу, «що викривають соціальну роль релігії і попівський обман» (Шарль де Костер «Тіль Уленшпігель», Е. Войнич «Овод») та ін. [2].

Тематика літератури для дітей переддошкільного віку складалась з «ознайомлення дітей з оточенням та громадським життям в приступній для них формі». Книжки, малюнки знайомили дітей з оточенням та природою (ясла, завод, Червона Армія). Для дітей дошкільного віку друкувались книги, які «більш глибоко» показували значення соціальних явищ: про революційні свята (травневі, жовтневі, 8 Березня), про піонерів, книги, що знайомили дітей з найбільшими будівництвами (Біломорканал). Для дітей молодшого шкільного віку (в попередні роки було видано занадто мало) друкувались оповідання про будівництво велетнів соціалістичної промисловості, книги про колгоспне будівництво, про досягнення радянської техніки, побут, життя дітей, історико-революційна серія. Для дітей середнього та старшого віку – книги про побут дітей, соціалістичне будівництво, історична серія, серія життя видатних людей «географічно мандрівна», масово-політична та науково-популярна серія. Також друкувались класичні твори та піонерська література. З українських класиків, відповідно до особливостей дітей за віком, друкувались вибрані твори І. Франка, М. Коцюбинського, Т. Шевченка,

П. Мирного. З російських класиків – вибрані твори О. Пушкіна, І. Тургенєва, М. Некрасова, А. Чехова, М. Лермонтова, М. Гоголя О. Островського, Л. Толстого. З світових класиків – «Робінзон Крузо» Д. Дефо, «Мандри Гулівера» Д. Свіфта, «80 тисяч лье під водою» Ж. Верна, «Дон Кіхот» М. Сервантеса та окремі твори Ф. Шіллера. Для молодшого віку – твори Р. Кіплінга, Г.-Х. Ф. Андерсена. Загальна кількість назв класичної літератури по «Дитвидаву», для дошкільного віку – 2, для молодшого – 9 і для середнього та старшого – 21 назва, що становило до всього плану 13,6% по назвах [17, арк.44-47]. План «Дитвидаву» «до 20-річчя Великої Жовтневої революції» включав такі книги для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, як: Збірка українських народних казок, П. Тичина «Вірші для дітей», Н. Забіла «Збірка кращих творів», М. Трублаїні «Оповідання про Північ», Є. Куйбишева «Валер'ян Куйбишев» (спогади), та книги для дітей середнього і старшого віку: Н. Рибак «Командарм Фрунзе», Н. Насєдкін «Артем», П. Панч «Син Таращанського полку» – всього 20 книг [18, арк.5-6, 150-151]. Українське видавництво дитячої літератури ЦК ЛКСМУ з кінця 1933 по 1937 р. видало 490 назв, з яких більше 130 назв оригінальної української, переведені на українську мову твори російської літератури, серії українських та російських класиків. Та середній наклад дитячої книжки в Україні не перевищував 20 тис. Основною причиною недостатніх тиражів була слабка поліграфічна база, особливо в частині кольорового друку, та й художнє оформлення дитячої книги потребувало значного поліпшення [10, арк.53].

Збільшилася й кількість періодичних видань для дітей: з 1929 р. став виходити журнал «Знання та праця», з 1931 р. – «Піонерія», «Весела бригада», в 1931-1933 рр. – «Молодий ударник», з 1935 р. – «Ленинские всходы» (у 1937 р. замість цього журналу організували новий – «Юний натураліст») [14, арк.183], з 1936 р. – «Юний піонер» [12, с.253], які друкувались у «Дитвидаві» (після його створення у 1933 р.) [8].

План «Дитвидаву» по виходу журналів на 1937 р. включав 6 назв («Піонерія», «Жовтень» (Тук-Тук), «Весела бригада», «Знання та праця», «Ленинские всходы», «Юний натураліст») [14, арк.172-180].

Партійно-державні органи та інститути цензури (сектор літконтролю при НКО, Головліт, Укрголовліт, Комітет у справах друку), які здійснювали ідеологічний контроль за видавничою діяльністю, розробляли і поширювали державні програми, цензурні циркуляри, спеціальні інструкції, положення, що визначали головні напрямки видавничої роботи, також створили й налагоджену систему контролю за всіма інформаційними процесами, в тому числі й кадровим забезпеченням видавництв.

Згідно з «Відомостями про деяких співробітників», наданими завідувачем таємної частини «Дитвидаву» Лихацьким від 25.01.1937 р., у видавництві працювали: Р.К. Барун – член КП(б)У, директор видавництва з початку його існування (на поч. 1935 р. вона ще й виконувала обов'язки тимчасового директора видавництва «Радянська школа») [10]. В минулому перебувала в партії «Поалей-Ціон». Батько був «великим підрядником облаштування бруківок і торговцем». Чоловік виключений з партії, «як той, що примазався до партії для використання в своїх інтересах». Згідно з довідкою харківського відділу НКВС, перший і другий чоловіки також були виключені з партії. «Господарник не поганий. Видавництво знає не погано. Достатньої боротьби за чистоту кадрів видавництва у неї не було (повторно приймає на роботу Фердман)» [1, арк.43-45; 3, арк.10]. Н.Н. Миронов – член КП(б)У, заступник директора і головний редактор, у видавництві працював з 1934 р. Мав «вчинки ідеологічного порядку» [1, арк.43]. П.Х. Бурганський – член КП(б)У з 1928 р., редактор історичної літератури. З 1915 по 1921 р. перебував у партії «Бунд». В 1936 р. «отримав від Манейка, який в минулому був петлюрівцем, переклад рукопису про тов. Артема, в якому були «виявлені викривлення історичних фактів». Е.Т. Бранцева – член КП(б)У, редактор дошкільної літератури. Працювала у видавництві з початку його існування. В кінці 1936 р. отримала догану за те, що приховала факт виключення чоловіка з партії (як націоналіста) і його судимість [1, арк. 43; 3, арк.11]. М.П. Заяць – бухгалтер, безпартійний, працював у видавництві з 1935 р. «З 1919

по 1920 р. був у армії Денікіна, 1920-1922 рр. – в еміграції (разом з частиною Денікіна) в Болгарії. Виробничу роботу у видавництві виконує добре» [1, арк.43; 6, арк. 45]. Г.С. Руденко – коректор, безпартійний, 1909 р. н., робітник середньої кваліфікації. «На службу в Дитвидаві поступив по особистій заяві в 1936 р. При прийомі на роботу були наведені довідки про нього (характеристика) в установі де він раніше працював. Характеристика була позитивна. В подальшому мною (Лихацьким) установлено, що він син жандарма. Після декількох розмов з Руденком, він підтвердив соціальний стан батька. У подальшому з'ясувалось, що його батько за контрреволюційну діяльність був засланий на Північ. Руденко для Дитвидаву особистість стороння». Н.Й. Розін – кандидат КП(б)У, з 1932 р. редактор журналу «Піонерія». У 1934 р. отримав сувору догану «за розміщення в журналі твору Левітова, в якому контрабандно замаскована біографія Скрипника. Робітник редакції не поганий» [1, арк.43].

Також, згідно з довідкою харківського відділу НКВС, у «Дитвидаві» працювали: «Вольфензон – завідувала кабінетом масової роботи з читачем, троцькістка, її чоловік (шпигун) Книжний арештований, звільнена 18.01.1936 р. за власним бажанням; Фердман – заступник директора, дружина троцькіста Наумова-Винокурова, звільнена 22.08.1936 р. (після процесу); Хазіна – виключена з партії, знята з роботи 11.01.1936 р. рішенням ЦК ЛКСМУ; Симонцев – прийнятий на роботу Хазіною, звільнений 22.10.1935 р., арештований; Рябініна – редактор дошкільної літератури, поширювала троцькістську картку (принесла на семінар фото Троцького), звільнена в березні 1935 р. і виключена з комсомолу; Шлеймович – зав. виробничим сектором, звільнений 15.02.1935 р. (виключений з партії при «чистці»); Фесенко – працював в УАН, був арештований, звільнений з роботи 1.10.1936 р.; Лось – протягом ряду років працював завідувачем виробничого відділу, з 1903 по 1920 р. перебував у партії меншовиків, звільнений з 1.09.1936 р.; Штаерман – художник журналу «Піонерія», «троцькіст-дворушник, під час процесу по справі контрреволюціонерів троцькістсько-зінов'євської банди вихваляв троцькістів, терористів-убивць», звільнений 13.09.1936 р.; Рош – виключений з партії, звільнений 25.10.1936 р.; Фрід – керівник техбюро в типографії, його батько мав власну велику типографію, брат – меншовик; Руденко – коректор, син жандарма, батько в 1928 р. засланий «за контрреволюційну діяльність» [3, арк.10-11; 6, арк. 45].

Після виходу постанови Політбюро ЦК КП(б)У від 26.05.1933 р. «Про чистку партії» [4] йшли постійні кадрові чистки. Для ретельного перегляду складу співробітників видавництв створювались комісії ЦК КП(б)У по обстеженню видавництв, так звані «комісії по чистці». Організаційне формування видавництв відбувалося згідно з нормативно-правовою базою радянської держави, що регламентувала їхню діяльність, впливала на соціальний склад засновників та кадри фахівців. Склад співробітників видавництв переглядався й Об'єднаною таємною частиною видавництв НКО УСРР [19].

Після того, як у січні 1937 р. на директора «Дитвидаву» Р.К. Барун в обком КП(б)У поступили матеріали, які звинувачували її «у зв'язках з контрреволюціонерами, а також у великих дефектах, припущених нею по лінії виробництва» [3, арк.9] була проведена перевірка, яка виявила, що «директор Барун – член партії з 1919 р., перший чоловік виключений з партії за даними НКВД, як контрреволюціонер-троцькіст, другий – Максимчук – син кулака, український націоналіст, керував петлюрівським союзом «Просвіта», брати білогвардійці, знаходяться в еміграції, з членів партії виключені. Барун була тісно пов'язана з жінкою контрреволюціонера Винокур-Наумова – Фердман, яка працювала її заступником по Дитвидаву. Барун неодноразово відвідувала квартиру Винокур-Наумової, мала тісний зв'язок з Раїстовим і Красницьким (троцькісти-контрреволюціонери, які дали позитивний відзив про Барун)» [6, арк.45]. Згідно з довідкою харківського відділу НКВС Р. Барун користувалась великою довірою у М. Скрипника [3, арк.10]. Крім того, комісією було відзначено «приступно-ліберальне» відношення до підбору кадрів («протягом ряду років в апарат Дитвидаву приймалися на роботу ворожі партії і державі люди») та до підбору ряду авторів і перекладачів («серед

авторів Мельник, арештований як ворог; Розуменко – троцькіст; перекладач Чичвянський – націоналіст, арештований в жовтні 1936 р.; Маненко – колишній укапіст, працював у видавництві півтора року (до листопада 1936 р.); Варава – петлюрівський офіцер, працював перекладачем в 1935-1936 рр.) [6, арк.45]. Також у доповідній записці комісії йшлося про відсутність самокритики. Парторга Гринзая звинуватили у незабезпеченні партійного керівництва в колективі (знаючи «про зв'язок Барун з Раїстовим і Красницьким, не поставив цього питання в парторганізації, тільки вперше повідомив про це нам»). Деякі члени партії (Бранцева та ін.) заявляли про наявність «сімейственности» в апараті видавництва [6, арк.48]. Тому комісія поставила питання про «негайне зняття Р. Барун з роботи і про її партійність та про негайне укріплення апарату і заміну частини працюючих» [6, арк.50]. Звісно, Р.К. Барун виправдовувалась, зокрема, в заявах секретарю Дзержинського РПК та інструктору Харківського обкому вона писала, що «ніякого відношення і зв'язків з контрреволюціонерами, троцькістами, зінов'євцями, націоналістами ніколи не мала, а, навпаки, вела з ними активну роботу» [6, арк.51, 52], але все було марно.

Отже, зважаючи на особливості розвитку книговидавничої галузі в УСРР – УРСР 1930-х рр., яка характеризувалася загальним посиленням контролю за діяльністю видавництв, їх концентрацією і більш чіткою типізацією по видах літератури і обслуговуванню певних категорій читачів, у 1933 р. на базі дитячого сектору видавництва «Молодий більшовик» було засноване Дитяче видавництво (Дитвидав) з підпорядкуванням ДВОУ. З березня 1934 р. функціонувало як самостійне державне видавництво дитячої і юнацької літератури. Згідно з рішенням ЦК в кінці 1936 р. видавництво дитячої літератури перевели з Харкова до Києва.

Ідеологічне керівництво видавничою справою здійснювали партійно-державні органи та інститути цензури, які розробляли і поширювали державні програми, цензурні циркуляри, спеціальні інструкції, положення, що визначали головні напрямки видавничої роботи. Тому «Дитвидав» друкував художню і науково-популярну книгу, що виховувала б дітей в комуністичному дусі.

У 1937 р. після перевірки складу співробітників видавництва дитячої літератури «комісією по чистці» ЦК КП(б)У та Об'єднаною таємною частиною видавництв НКО УСРР директора «Дитвидаву» Р.К. Барун було звинувачено у зв'язках з контрреволюціонерами, «приступно-ліберальному» відношенні до підбору кадрів, залученні до роботи у видавництві контрреволюційної групи авторів, звільнено з роботи та виключено з партії. Також було прийнято рішення про негайне укріплення апарату комуністами та заміну частини працюючих. В подальшому на видавців і авторів за найменші, справжні або уявні, відхилення від настанов чекали не лише звільнення з роботи та виключення з партії, а й ув'язнення або заслання, а можливо й розстріли.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Відомості про деяких співробітників Дитвидаву. 1937 р. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 20. Спр. 7100. Арк. 43-44.
2. Дитвидав до ЦК КП(б)У. 28.05.1937 р. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 20. Спр. 7100. Арк. 142.
3. Довідка харківського відділу НКВС. 1937 р. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 20. Спр. 7100. Арк. 9-12.
4. Додаток до протоколу Політбюро ЦК КП(б)У №115 «Про чистку партії» (постанова Політбюро ЦК КП(б)У від 26.05.1933 р.). ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 6. Спр. 283. Арк. 79.
5. Доповідна записка про ліквідацію ДВОУ і організацію окремих типізованих видавництв. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 20, Спр. 6441. Арк. 11-14 зв.

6. Доповідна записка про положення у Дитвидавві. 1937 р. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 20. Спр. 7100. Арк. 45-52.
7. Доповідна записка про роботу видавництва дитячої літератури за 1.01.1936 – 13.12.1936 р. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 7. Оп. 12. Спр. 784. Арк. 9.
8. Доповідні записки про видання літератури до ІХ Українського та Всесоюзного з'їздів комсомолу. 1936 р. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6847. Арк. 10-17, 18-25.
9. Доповідні записки, переписка ЦК КП(б)У з видавництвом дитячої літератури ЦК ЛКСМУ з питань видання та поширення дитячої літератури за 16.03.1936 – 14.12.1936 р. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6848. 65 арк.
10. Заява від Р.К. Барун про звільнення від обов'язків тимчасового директора видавництва «Радянська школа» 22.03.1935 р. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6646. Арк. 55.
11. Книга и книжное дело в Украинской ССР: Сб. док. и мат. 1917-1941 гг. Київ: «Наукова думка», 1985. 478 с.
12. Книга і друкарство на Україні / За ред. П.М. Попова. Київ: Наук. думка, 1965. 315 с.
13. Молодчиков О.В. Книга радянської України. Київ: Політвидав, 1974. 176 с.
14. План виходу журналів на 1937 р. по УРСР. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 20. Спр. 7100. Арк. 172-181.
15. Постанова оргбюро ЦК КП(б)У про про ліквідацію ДВОУ і організацію окремих типізованих видавництв. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 20, Спр. 6441. Арк. 15.
16. Постанова про тематичний план Дитвидаву на 1934 р. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 20, Спр. 6441. Арк. 49-59.
17. Пояснювальна записка до тематичного плану Дитвидаву на 1934 р. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 20, Спр. 6441. Арк. 42-47.
18. Список книг видавництва «Дитвидав» до 20-річчя Великої Жовтневої революції. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 20. Спр. 7100. Арк. 5-6.
19. Таємно до зав. відділу культури, пропаганди ленінізму ЦК КП(б)У. Об'єднана таємна частина видавництв НКО УСРР. 2.08.1934 р. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6442. Арк. 89-90.
20. Федотова О.О. Політична цензура друкованих видань в УСРР-УРСР (1917-1990 рр.) / НАН України Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Курбаса. Київ: Парлам. в-во, 2009. 350 с.

REFERENCES

1. Vidomosti pro deiakykh spivrobotnykiv Dytvydaviv [Information about some of the Children's publishing house workers]. (1937). *TsDAHO Ukrainy – Central State Archive of public unions of Ukraine*. Fund 1. Description 20. Case 7100. pp. 43-44 [in Ukrainian].
2. Dytvydav do TsK KP(b)U [Children's publishing house before the Central Committee of the Communist Party of Ukraine]. (28.05.1937). *TsDAHO Ukrainy – Central State Archive of public unions of Ukraine*. Fund 1. Description 20. Case 7100. P. 142 [in Ukrainian].
3. Dovidka kharkivskoho viddilu NKVS [Reference of Kharkiv NKVD (The People's Commissariat for Internal affairs) department]. (1937). *TsDAHO Ukrainy – Central State Archive of public unions of Ukraine*. Fund 1. Description 20. Case 7100. pp. 9-12 [in Ukrainian].
4. Dodatok do protokolu Politbiuro TsK KP(b)U №115 «Pro chystku partii» (postanova Politbiuro TsK KP(b)U vid 26.05.1933 r.) [Appendix to the protocol of political bureau of the

Central Committee of the Communist Party of Ukraine №115 'About the party "cleansing"' (decree of political bureau of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine)]. (1933, May 26). *TsDAHO Ukrainy – Central State Archive of public unions of Ukraine*. Fund 1. Description 6. Case 283. P. 79 [in Ukrainian].

5. Dopovidna zapyska pro likvidatsiiu DVOU i orhanizatsiiu okremykh typizovanykh vydavnytstv [Report of the Children's Publishing house liquidation and organization of typical publishing houses]. *TsDAHO Ukrainy – Central State Archive of public unions of Ukraine*. Fund 1. Description 20, Case 6441. pp. 11-14 [in Ukrainian].

6. Dopovidna zapyska pro polozhennia u Dytvydavi [Report of thesis in Children's publishing house]. (1937). *TsDAHO Ukrainy – Central State Archive of public unions of Ukraine*. Fund 1. Description 20. Case 7100. pp. 45-52 [in Ukrainian].

7. Dopovidna zapyska pro robotu vydavnytstva dytiachoi literatury za 1.01.1936 – 13.12.1936 r [Activity report of children's literature publishing]. (1936, January 1 – 1936, December 13). *TsDAHO Ukrainy – Central State Archive of public unions of Ukraine*. Fund 7. Description 12. Case 784. P. 9 [in Ukrainian].

8. Dopovidni zapysky pro vydannia literatury do IX Ukrainskoho ta Vsesoiuznogo z'izdiv komsomolu [Report of literature publishing for the 9th Comsomol congress of Ukraine and Soviet Republic]. (1936). *TsDAHO Ukrainy – Central State Archive of public unions of Ukraine*. Fund 1. Description 20. Case 6847. pp. 10-17, 18-25 [in Ukrainian].

9. Dopovidni zapysky, perepyska TsK KP(b)U z vydavnytstvom dytiachoi literatury TsK LKSMU z pytan vydannia ta poshyrennia dytiachoi literatury za 16.03.1936 – 14.12.1936 r [Reports, correspondence of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine and the Central Committee of Lenin's Communist society of Youth in Ukraine]. (1936, March 3 – 1936, December 14). *TsDAHO Ukrainy – Central State Archive of public unions of Ukraine*. Fund 1. Description 20. case 6848. 65 p [in Ukrainian].

10. Zaiava vid R.K. Barun pro zvilnennia vid obov'iazkiv tymchasovoho dyrektora vydavnytstva «Radianska shkola» [Request from R. K. Barun for dismissal from the position of the temporary director of the publishing house 'Soviet School']. (1935, March 22). *TsDAHO Ukrainy – Central State Archive of public unions of Ukraine*. Fund 1. Description 20. Case 6646. P. 55 [in Ukrainian].

11. *Kniha i knizhnoe delo v Ukrainskoi SSR. Sb. dok. i mat. 1917-1941 hh. [Book and book business in the Ukrainian USSR. Proceeding of documents and materials of 1917-1941]*. (1985). Kiev: Naukova dumka [in Russian].

12. Popova P. M. (1965). *Knyha i drukarstvo na Ukraini [Book and publishing business in Ukraine]*. Kiev: Naukova dumka [in Ukrainian].

13. Molodchikov O. V. (1974). *Knyha radianskoï Ukraïny [Book of Soviet Ukraine]*. Kiev: Polityvdav [in Ukrainian].

14. Plan vykhodu zhurnaliv na 1937 r. po URSR [Journals issue plan for 1937 in USSR]. *TsDAHO Ukrainy – Central State Archive of public unions of Ukraine*. Fund. 1. Description 20. Case 7100. pp. 172-181 [in Ukrainian].

15. Postanova orhbiuro TsK KP(b)U pro pro likvidatsiiu DVOU i orhanizatsiiu okremykh typizovanykh vydavnytstv [Decree of organizational bureau of the Committee of the Communist Party of Ukraine about Children's Publishing house liquidation and organization of typical publishing houses]. *TsDAHO Ukrainy – Central State Archive of public unions of Ukraine*. Fund 1. Description 20, Case 6441. P. 15 [in Ukrainian].

16. Postanova pro tematychnyi plan Dytvydavu na 1934 r [Decree about thematic plan of Children's publishing house for 1934]. *TsDAHO Ukrainy – Central State Archive of public unions of Ukraine*. Fund 1. Description 20, Case 6441. pp. 49-59 [in Ukrainian].

17. Poiasniuvalna zapyska do tematychnoho planu Dytvydavu na 1934 r. [Explanatory note of thematic plan of Children's publishing house for 1934]. *TsDAHO Ukrainy – Central State Archive of public unions of Ukraine*. Fund 1. Description 20, Case 6441. pp. 42-47 [in Ukrainian].

18. Spysok knyh vydavnytstva «Dytvydav» do 20-richchchia Velykoi Zhovtnevoi revoliutsii [List of books of 'Dytvudav' publishing house dedicated to the 20th anniversary of the Great October Revolution]. *TsDAHO Ukrainy – Central State Archive of public unions of Ukraine*. Fund 1. Description 20. Case 7100. pp. 5-6 [in Ukrainian].

19. Taiemno do zav. viddilu kultury, propahandy leninizmu TsKKP(b)U. Ob'iednana taiemna chastyna vydavnytstv NKO USSR [Confidentially to the Head of Department of Culture, Leninism propaganda of the Committee of the Communist Party of Ukraine. Union of secret parts of publishing houses of People's Commissariat of USSR].(1934, August 2). *TsDAHO Ukrainy – Central State Archive of public unions of Ukraine*. Fund 1. Description 20. Case 6442. pp.89-90 [in Ukrainian].

20. Fedotova O. O. (2009). *Politychna tsenzura drukovanykh vydan v USSR-URSR (1917-1990 rr.) [Political censorship of printed edition in Ukrainian and Soviet Socialistic Republics (1917-1990)]* NAN Ukrainy Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurbasa – The National Academy of Ukraine. I. F. Kurbas Institute of political and ethno national researches. Kiev: Parlam. v-vo [in Ukrainian].

Одержано 08.02.2019.

УДК 94 (=161.2) «1939/1945»:930.2

Юрій Михайло,

доктор історичних наук, професор кафедри соціально-гуманітарних наук та права
filos@chtei-knteu.cv.ua
Чернівецький торгово-економічний інститут Київського національного торгово-економічного університету
Центральна площа, 7, м. Чернівці, Україна, 58002

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2019-45-49-67>

Yurii Mykhaylo,

Doctor of Historical Sciences, Full Professor of Department of Social and Humanitarian Science and Law
filos@chtei-knteu.cv.ua
Chernivtsi National Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics
Central square, 7, Chernivtsi, Ukraine, 58002

Коцур Віктор,

доктор історичних наук, професор кафедри історії та культури України, дійсний член НАПН України
istorii222@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-4968-4813>
Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401

Kotsur Victor,

Doctor of Historical Sciences, Full Professor of Department of History and Culture of Ukraine, full member of NAPS of Ukraine
istorii222@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-4968-4813>
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University, 30, Sukhomlynsky Str., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, Ukraine, 08401

УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІУМ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ І ПОВОЄННИХ ЛИХОЛІТЬ: У ДІАЛОЗІ СУЧАСНИКА З ЛЮДЬМИ МИНУЛОГО – НАШЕ МАЙБУТНЄ

У статті розкриваються сутнісні ознаки нового напрямку в методології історії, що отримав назву «історія повсякденності, який пов'язує з діяльністю французьких істориків відомої історіографічної школи «Анналів» М. Блока, Ф. Броделя, Л. Февра та ін.